

PROF. DR. AHMET BİCAN ERCİLASUN İLE ROPÖRTAJ

An Interview with Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun

Hüseyin YILDIZ*

Hüseyin Yıldız : Hocam, öncelikle doktora çalışmanızdan (*Kars İli Ağızları*) hareketle bir soru yöneltmek istiyorum. Önceleri derleme çalışmaları yapmış olmanıza rağmen sonradan biraz daha farklı bir alana yöneldiniz. Bu konuyla ilgili olarak sizin bilginize başvurmak istersek, Türkiye'deki ağız çalışmalarının geçmişi ve bugünü hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun : Türkiye'deki ağız çalışmaları Ahmet Caferoğlu'yla yeni bir devreye girmiştir. Ondan önceki devre Zeynep Korkmaz tarafından, biliyorsunuz, "yabancı araştırmacılar dönemi" olarak adlandırılmıştır. O dönemin, yani 20. yüzyılın aşağı yukarı 1940 yılına kadar olan kısmının sonlarında ciddi bir ağız çalışması Räsänen tarafından yapılmıştır; daha çok Orta Anadolu ağızları üzerinde. Caferoğlu'nun 1940'lardaki çalışmalarıyla birlikte, yerli araştırmacılar dönemi başlıyor. Caferoğlu, Anadolu'nun hemen hemen her tarafını öğrencileriyle, asistanlarıyla beraber yaz aylarında dolaşmış; 1940-50 arasında yayımlanan o dokuz kitaplık Anadolu ağızları derlemelerini meydana getirmiştir. Bu derlemeler, ağız çalışmalarında en önemli adımlardan biridir. En

azından biz, o günkü şartlara göre derlemelerde bir takım noksanlıklar olsa bile, şimdi Türkiye'nin birçok ağızına ait 1940-50 arasındaki bir ağız malzemesine sahibiz. Bu, neye benzer? Radloff'un Sibirya'daki derlemelerine, Verbitsky'nin Güney Sibirya'daki derlemelerine benzer. Ahmet Caferoğlu, bu işi Anadolu için yapmıştır. Caferoğlu daha sonra, bu ağızlar üzerinde birtakım gramer olayları, ses olayları, ekler üzerinde de duran önemli makaleler yazmıştır.

Ağızlar üzerindeki ikinci önemli adım, Zeynep Korkmaz tarafından atılmıştır. Onun doktora tezi, Güneybatı Anadolu Ağızları. Yine Caferoğlu gibi metin derlemesi, ama bu defa daha dikkatli bir şekilde metinler derlenip transkripsiyonlanmış. Onun üzerine Zeynep Korkmaz, derlediği metinlere dayanarak Güneybatı Anadolu Ağızlarının gramerini yazmıştır. Yani önemli adım, bu. İlk defa, yalnız derlenen metinlerle kalmamış çalışma, o metinlere dayalı bir gramer çalışması ortaya konmuştur. Zeynep Korkmaz Hanım, doçentlik tezi olan Nevşehir İli ve Ağızları'nda da aynı işi Nevşehir ve yöresi için yapmış; hem metin ortaya koymuş hem de o metinlere dayalı gramer yazmıştır. Bu eserin

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Asistanı, hyildiz@gazi.edu.tr

girişindeki Nevşehir'in tarihî yerleşimleriyle, yani etnik durumuyla ağızlar arasında ilgi kuran çalışması da önemlidir. Nitekim benzer bir çalışmayı daha sonra Bartın için yapacaktır. Hem Bartın ağzının malzemesini derlemiş, hem onun gramerini yazmış, hem de aynı şekilde Bartın ağzıyla oranın etnik durumu arasında tarihî kaynaklardan faydalanarak ilgi kurmuştur. Bu niçin önemli? Çünkü Bartın'da ciddi Kıpçak özellikleri tespit etmiş; tarihî belgelere dayanarak o bölgeye Kıpçak yerleşimleri olduğunu da ortaya koymuştur. Zeynep Korkmaz, Ahmet Caferoğlu'ndan sonra, ağız çalışmalarında öncü bir isim oluyor ve onun çalışmaları ondan sonraki birçok ağız çalışmasına model oluşturuyor. İşte, benim *Kars İli Ağızları*'m da yine Zeynep Korkmaz'ın önümüze koyduğu model üzerine hazırlanmıştır. Turgut Günay'ın *Rize İli Ağızları* aynı şekilde, Tuncer Gülensoy'un *Kütahya Ağızları* aynı şekilde ve bugüne kadar Türkiye'nin birçok ili veya ilçesi üzerindeki ağız çalışmaları; master tezleriyle, doktora tezleriyle hatta bazen doçentlik tezleriyle, bazen de müstakil çalışmalarla yapılmıştır. Yapılmamış ağızlar var ama, büyük bir çoğunluğu yapılmıştır. Efrasiyap Gemalmaz'ın *Erzurum Ağızları*'ni ayrıca zikretmek lazım. Çünkü onun bir de Fransa tecrübesi var. Fransa'daki bazı tecrübelerini, bazı bilgilerini de gramer incelemesine katmıştır.

Sonuncu adım Leyla Karahan tarafından geldi: *Anadolu Ağızları-*

nın Sınıflandırılması. Elbette, Anadolu ağızları Leyla Hanım'dan önce de sınıflandırıldı, çeşitli denemeler yapıldı ama onların hiçbirisi Leyla Karahan'ın çalışmasıyla mukayese edilemez. Leyla Hanım, kendisi bu çalışmasını yapıncaya kadarki bütün derlenen malzemeyi almış, tek tek incelemiş ve Anadolu ağızlarını önce üç büyük gruba ayırmış sonra da her grubu kendi içinde alt gruplara bölmüştür. Burada seslik ölçütler, morfolojik yani biçimlik ölçütler kullanılmış; çok sağlam bir Anadolu ağızları tasnifi yapmıştır. Bu artık hem Türkiye'de hem dünyada Anadolu ağızları üzerinde çalışanlar tarafından kaynak bir eser olarak kullanılmaktadır. Şimdi Leyla Karahan, aynı işi Anadolu ağızlarının gramerini yapmak üzere de devam ettiriyor. Bu çalışmasından da haberdarız. Bir de tabii ciddi bir çalışma konusu önümüzde duruyor: Atlas çalışmaları. Son zamanlarda Türk Dil Kurumu'nun bazı üniversitelerle ortak olarak yaptığı sempozyumlarda ağızların çeşitli konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun, Sakarya Üniversitesi'nde yapılanında da ağız atlası üzerinde durulmuştur. Tahmin ediyorum, önümüzdeki 5-10 yıl içinde de Anadolu ağızlarının atlası konusunda önemli adımlar atılacaktır. Yani bugün gelinen nokta bu.

H.Y. : Peki hocam, dünyadaki ağız çalışmaları ile kıyaslandığında Türkiye'deki çalışmalar onlarla yarışabilecek düzeyde mi?

A.B.E. : Evet, Zeynep

Korkmaz'ın başlattığı gramer çalışmaları onlarla rahatça yarışabilecek seviyededir. Elbette daha önce Ahmet Caferoğlu'nun çalışmaları da metin derlemesi bakımından. Caferoğlu'nun metin derlemeleri Anadolu ağızları üzerinde çalışacak her yabancı tarafından bundan sonra da mutlaka kullanılacaktır. Ama özellikle gramer incelemeleri ağız grameri incelemeleri dünyadaki çalışmalarla yarışabilecek seviyededir. Belki, laboratuvar kullanılmaması açısından bazı eksiklikler olabilir. O konuda da bazı tartışmalar var. Belki bazı yeni yöntemler kullanılması açısından tartışmalar olabilir ama biliyorsunuz, Anadolu ağızları üzerinde bugün de birkaç yabancı Türkolog, Japonya'dan Norveç'e kadar çalışmaktadır ve onlar Türkiye'deki bu yerli araştırmacıların çalışmalarını mutlaka kullanmaktadır. Dolayısıyla bu bakımdan bir eksikimiz olduğunu söyleyemeyiz. Atlas bakımından ciddi bir eksikliğimiz var. Özellikle Avrupa'da birçok ülkenin, ama o ülkeler biliyorsunuz coğrafya olarak küçük ülkeler, ayrıntılı atlasları yapılmıştır. Türk dünyasında dahi bazı güzel atlas örnekleri var. Özellikle Azerbaycan atlası, Türkmenistan atlası, Tataristan atlası var. Yani atlas bakımından biraz gerideyiz.

H.Y. : Türkiye'de hâlâ ağız çalışması yapılmamış bölgeler var. Buralar hakkında ne denebilir; özellikle televizyon ve internetin yaygınlaşmasıyla buralardaki ağızlar, ağız özelliklerini yitirebilir mi?

A.B.E. : Şimdi hiçbir dilde ağızlar, yani konuşuru çokça olan ağızlar ortadan kalkmaz; ancak yeni bir şekil alır. Yani ağızların ortadan kalkması diye bir durum asla söz konusu olamaz. Ancak birkaç konuşuru olan bir dil olursa, tehlikedeki diller, onlar için söz konusu olabilir; orada da zaten dil ortadan kalkacak. Ama konuşuru çok olan geniş coğrafyalara yayılmış olan dillerde ağızlar her zaman vardır. Teknoloji ne yapıyor? Bu ağızları değiştiriyor. Bu ağızların bazı özelliklerini ortadan kaldırıyor, yeni bazı özellikler ortaya çıkarıyor. Dolayısıyla, burada belki sizin sorunuzun arka planında şu var, yani o değişen özellikler... Ağızlar ortadan kalkmıyor ama, değişen özellikler bir an önce tespit edilmeli. Gramer çalışması olmasa bile, sadece derleme çalışması bunun için önemli. Çünkü bazı özellikler bu teknolojik gelişmeler dolayısıyla veya başka sebepler dolayısıyla, yani göçler dolayısıyla ortadan kalkabilir, kelimeler ortadan kalkabilir, unutulabilir. Onun için derleme faaliyeti tabii ki son derece önemli. Ama ağızlar devam edecektir. Belki yeni bir çalışma alanı, bir ağız bölgesinin 50 yıl önceki durumuyla şimdiki durumu arasında mukayese yapmak. Bu da ağızlarda yeni bir çalışma alanı olabilir.

H.Y. : Tam da bu konuyla ilgili olarak, ağızlarda genellikle ses bilgisi, şekil bilgisi çalışmaları yapılıyor. Fakat leksikolojik, semantik, sentaktik vb. çalışmalara pek yönelinmiyor. Ağızlar üzerinde yeni

çalışmalar yapmak istenirse eskiden metin derlenmiş bölgelerde yeni derlemeler yapmak dışında neler yapılabilir?

A.B.E. : Aslında *Derleme Sözlüğü* en büyük leksikolojik çalışmadır. Demin ihmal ettik, ağız çalışmalarını anlatırken. *Derleme Sözlüğü* gerçekten, bütün eksiklerine rağmen, bazı yanlışlarına rağmen, hatta içindeki bazı uydurma maddelere rağmen, tam bir hazinedir ve Türkiye ağızları için son derece önemli bir leksikolojik çalışmadır. Bunun yanında tabii çeşitli bölge ağız çalışmalarının, il ağız çalışmalarının arkalarında sözlükler de bulunmaktadır ama o sözlükler, benimki de, *Kars İli Ağızları* da dahil olmak üzere, yetersiz sözlüklerdir. Şimdi, *Derleme Sözlüğü* bütün Türkiye'yi hedef aldığı için kelimelerin derlendiği bölgeler belirlenmiş olmakla beraber hangi kelimenin nerede kullanıldığı bazen çok net değildir. Onun için bölgelelere yönelik, özellikle Leyla Hanımın yaptığı sınıflandırmayı esas alarak, birinci gruplar değil, yani üç büyük ağız değil de onların altındaki ikinci sınıflandırma bölgelerini esas alarak o bölgeleri hedefleyerek kelime derlemeleri yapmak, leksikolojik çalışmalar yapmak bence gerekir. Bunu yaparken de o bölgeyle ilgili, yani diyelim ki Leyla Hanımın tespit ettiği batı grubu ağızları içinden birini aldınız. O bölge için daha önceden derlenmiş metinler var, yapılmış çalışmalar var, onları kullanacaksınız. Yani leksikolojik bir çalışma yaparken hepsini kullanacaksınız. Ama

onun dışında, yine de sahaya gideceksiniz. Böylece o bölgenin tam bir kelime varlığı dökümünü elde etmiş olacaksınız. Bu yapılabilir. Sorunun arkasında ne vardı?

H.Y. : Sentaks çalışmaları...

A.B.E. : Sentaks çalışmaları, yapılabilir. Tabii ağız çalışmalarının hepsi konuşmaya dayandığı için, dilin düzenli sentaksını ortaya koymuyor ama o da önemli. Yani konuşma sırasında ortaya konan sıralama da önemli. Dolayısıyla sentaks çalışmaları yapmak gerekir. Özellikle konuşma sırasında konuşucular nerede, kelimelerin sırasını değiştiriyor? Yani cümlenin öğelerinin sırasını, kelime gruplarının öğelerinin sırasını nerede değiştiriyor? Acaba hep aynı yerlerde mi değiştiriyorlar? Yani bir şahsın konuşma sırasında kendisine mahsus bir kelime sırası düzeni mi var, yoksa hiç olmazsa çoğunlukla diyelim ki zarf bir yere konuyorsa konuşmacılar çoğunlukla zarfı oraya mı koyuyorlar? Hangi durumlarda, bu ögenin yer değiştirmesi ortaya çıkıyor? Yani bir şeyi unutmama durumu olabilir, unutulmuş şeyi tekrar etme durumu olabilir. Onları da tespit etmek gerekir. Ciddi sentaks çalışmaları yapılabilir ve bu sentaks çalışmaları dilin asıl sentaks düzeni için de fikir verebilir.

H.Y. : Peki, ağız malzemeleri dil çalışması olmanın dışında nasıl kullanılabilir?

A.B.E. : Evet, ağız çalışmalarının halk edebiyatına da çok önemli malzeme sağladığını belirtmemiz gerekir. Hemen hemen bütün ağız

çalışmalarında halk edebiyatçıların kullanacağı malzeme vardır. Ağız çalışmasında hedef elbette bir halk edebiyatı metni toplamak, halk edebiyatı malzemesini toplamak değildir. Yani onlar günlük hayatla ilgili şeyler de anlatırlar, efendim, hatıra da anlatırlar, ama bu günlük hayatla ilgili olanda dahi halk edebiyatıyla değil ama halkbilimiyle ilgili unsurlar vardır. Yani nasıl çift sürersiniz diye sordüğümüz zaman, orada çiftçilik aletleri, çiftçilik tarzı, bunlar halk biliminin konusuna girer. Masal derlettiğimiz zaman ki masallar çok önemli malzemeler; masal, hikâye derlettiğimiz zaman bunlar doğrudan doğruya halk edebiyatı konularına girer. Özellikle Anadolu'nun kuzeydoğusunda canlı bir âşıklık geleneği var. Onlarda, efendim, ağız çalışmaları için şiirler çok elverişli olmamakla beraber, şiirler de var, yani halk şiiri de var. Dolayısıyla bunların halk edebiyatı ve halk bilimi açısından son derece önemli bir malzeme teşkil ettiğini ve Caferoğlu'ndan bu yana, daha ondan önce Räsänen'den bu yana toplanmış bütün malzemenin, ağız malzemesi olarak toplanmış dil metinlerinin, halk edebiyatçıların ve halk bilimcilerin çalışmalarını beklediğini belirtelim.

H.Y. : Hocam, *Makaleler* kitabımızdan ve diğer çalışmalarınızdan anladığımız kadarıyla destanlar üzerinde de ciddi çalışmalarınız var. Türk destanlarıyla ilgili olarak yapılan çalışmalar hakkında ne söylenebilir, özellikle Türk Dil Kurumu'nda

bir de destan projesi var, bunlar hakkında ne diyebiliriz?

A.B.E. : Ben daha çok tarihî Türk destanları üzerinde çalıştım. Yani benim çalışma alanım, bugün yaşayan destanlardan çok tarihteki destan ve efsaneler. Bahsettiğin Türk Dil Kurumu'ndaki çalışma benim Türk Dil Kurumu başkanlığım sırasındaki Devlet Planlama Teşkilatından sağladığımız kaynakla ortaya konmuş bir projedir ve en başarılı şekilde yürütülen projelerden biridir. Fikret Türkmen'in başkanlığında yürütülen proje, bütün Türk dünyasında şu anda canlı olarak yaşayan destanların iyi neşirleri varsa o neşirlerine dayanarak, efendim, bizim alfabemizle, yani Türkiye'de kullanılan alfabeyle yazıya geçirilmesi ve bunların Türkiye Türkçesine aktarılması esasına dayanır. Yani biz böylece, hâlâ devam ediyor bu proje, kaçınıcı kitabına ulaştı bilmiyorum, Türk dünyasının büyük bir yaşayan destan külliyyatını Türk Dil Kurumu'nda yayınlamış bulunuyoruz. Dünyanın hiçbir tarafında bu yok, yani bir ara Sibiryaya için Sovyetler döneminde yapıldı, bir iki ciltte kaldı. Efendim vaktiyle, Radloff'un derlemeleri, Verbitsky'nin derlemeleri belli bölgelere aittir. Tabii onlar çok önemlidir, insanlar yıllarca onların üzerinde çalışmışlardır ve ayrıca tarihî önemleri vardır. Yani 19. asrın ikinci yarısında derlenmiştir, 20. asrın ilk yarısında derlenmiştir. Ama bir külliyyat halinde Türk Dil Kurumu'nun ulaştığı sayıya bugüne kadarki hiçbir yayın grubu ulaşama-

dı. Bu son derece önemlidir, üstelik bir de bunlar Türkiye Türkçesine aktarıldı ve böylece destanlar üzerinde çalışma yapacak, yani teorik çalışma yapacak, mukayeseli çalışma yapacak araştırmacıların önüne çok önemli ve çok kolayca ulaşabilecekleri bir malzeme koymuş olduk. Ayrıca o destan projesinde, âşıkların *tasnif* dedikleri, geçmişteki veya şimdiki âşıklar tarafından yaratılan halk hikâyeleri de vardır ki, mesela Azerbaycan'da bunlar da destan kavramı içinde ele alınmaktadır, onlardan da derlenen metinler ve yayınlanan metinler vardır. Onlar da son derece önemli.

Benim çalışmalarına gelince, benimkiler Türklerin tarihî kaynaklara geçmiş destanları, yaratılışla ilgili, ortaya çıkışları ve yeniden türeyişle ilgili, efendim, destan veya efsanelerine ve bunlar arasındaki ilişkilere daha çok dayanıyor. Yani hem kendileri arasındaki ilişkilere dayanıyor, hem de acaba bunlarla gerçekten tarih arasında ilgi kurabilir miyiz konusuna ben daha çok yöneldim. Tabii ki Oğuz Kağan destanı, özellikle Reşideddin rivayeti ve Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkime'deki rivayet, başlıca kaynaklarım oldu. Ve diğer, müslüman olduktan sonraki İslam kaynaklarına geçen rivayetler, bunların hepsinin karşılıklı olarak, mukayeseli bir şekilde incelenmesiyle bazı sonuçlara vardığımı düşünüyorum. Yani, mesela ben Türk'e göre ilk ataya kadar ulaştığımı düşünüyorum. Yani Türkler Müslüman ol-

duktan sonra tabii ki Yafes üzerinden kendilerini Nuh'a ve Adem'e bağyorlar. Bir ara İran efsanesine göre, efendim, Feridun'a bağlandı; biliyorsunuz Şehnâme Türkleri de, Feridun'a, Feridun'un oğullarına bağyor ve oradan İranlıların ataları Keyûmers'e bağyor. Ama ben bütün bu mukayeseleri yaparak, acaba Türklerin İran etkisinden efendim, bu İslamî Nuh etkisinin dışında kendi bir ilk ata şecereleri var mıydı konusuna eğildim ve galiba ilk atayı da buldum.

H.Y. : Evet, hocam. Destanlar, sözlü kültür malzemesi olmanın yanı sıra, günümüzde, popüler kültürün de malzemesi olabiliyor. Özellikle roman ve sinemada kullanılabiliyor. Ancak, Türkiye'deki çalışmalara baktığımızda bu tür çalışmalar yeni yeni ortaya çıkıyor. Geçmişte Muharrem Ergin gibi araştırmacıların Orhun Abideleri ve Dede Korkut çalışmaları aynı zamanda popüler çalışmalardı. Bu tip çalışmalar sizce gerekli ve yeterli mi, yoksa destanların halka ulaşmasında farklı bir yöntem mi izlenmeli?

A.B.E. : Her türlü yayın gerekli, yani aslında bütün eski metinler için her türlü yayın gerekli. Nedir her türlü yayından kastımız? Önce ilmî neşir; yani tarihî bir metin, eski bir metin önce ilmî olarak neşredilir, ilk gerekli olan budur. Çünkü ondan sonraki yayınlar bunun üzerine kurulacaktır. Dede Korkut üzerinde Orhan Şaik Gökyay'ın olsun, Muharrem Ergin'in yayınları olsun, ilmî neşirdir. Yani hem dö-

nemin dil özelliklerine göre o metinlerin okunması hem de bugünkü Türkçeye aktarılması, sözlüğünün çıkarılması her iki bilgin tarafından ortaya konmuştur. Azerbaycan'da da bazı bilginler bunu yaptı. Bu ilmî neşir, ilk yapılacak iş. Orhun abideleri olsun, Kutadgu Bilig olsun, Yunus Emre'nin şiirleri olsun, Bâkî olsun, Fuzulî olsun, Karacaoğlan olsun; yapılacak ilk iş budur, ilmî neşir. Ondan sonraki iş, sadeleştirilmiş, bugünkü Türkçeye aktarılmış, halkın anlayabileceği, elbette genel olarak belli bir tahsil seviyesindeki ama konu dışındaki insanların anlayabileceği neşirler, bu da mutlaka gerekli. Üçüncü olarak ne gerekli? Sadeleştirilmiş ve kısaltılmış neşirler. Bu niçin gerekli? Çünkü bir metni belki ilkokulun dördüncü, beşinci sınıfından; hatta üçüncü sınıfından itibaren çocuklara tanıtacaksınız. O zaman ona herhangi bir metni, bir destanı, bütünüyle veremezsiniz. O zaman, diyelim ki, ilkokul dördüncü sınıftaki çocuğun, efendim, tasavvur edilen kelime hazinesine göre sadeleştirilmiş ve kısaltılmış metinler olarak vereceksiniz, bu üç oldu. Dördüncü olarak, resimlenmiş metinler, yine, her seviyedeki çocuklar için resimlenmiş; ilkokul çocukları için, ortaokul çocukları için resimli roman hâline getirilmiş metinler ve nihayet bunun televizyon ve sinemaya aktarılmış, ister çizgi film olarak, ister animasyon olarak, ister doğrudan doğruya drama olarak televizyona aktarılmış biçimleri. Bunların hepsi ayrı ayrı lazım ve modern dünya,

çağdaş dünya bunu böyle yapıyor. Hatta bir başka şekil olarak canlı müzelerle aktarıyor modern dünya bunu. Eğlence müzeleri diyebileceğimiz, canlı, yani diyelim ki bir masal havasını size, efendim, canlı olarak veriyor ve siz çocuklarınızla orayı geziyorsunuz ve o masalı orada âdeta canlı olarak yaşıyorsunuz. Bunların artık, dünyada yayılmış biçimi, biliyorsunuz, Disneyland'ler. Disneyland'lerde bunu görüyorsunuz. Demek ki bir de bu lazım, yani, sinema ve televizyon dışında bir de canlı, eğlence müzeleri şeklinde mekânlar lazım.

Bir de objeler var, evet, bir başka tanıtma yolu diyelim. O destan kahramanlarını, masal kahramanlarını hatta yazılı edebiyata ait kahramanlar da olabilir; çeşitli objeler üzerinde yansıtmak ve bir nevi insanların günlük yaşayışına sokmak. Yani bir fincana koyabilirsiniz, önümde bir fincan var ve Tataristan bakın, Tataristan'ın, tarihî birtakım eserleri bu objenin, bu fincanın üzerinde duruyor. Meşhur Süyümbike minaresi ve diğer tarihî binalar, bu fincanın üzerinde duruyor. Bu fincanın üzerinde Mickey Mouse olabilir, batılılar için; bizim için de olabilir, yani biz Mickey Mouse'lu fincan da alabiliriz, öyle bir düşmanlığımız yok. Ama, mesela onun yanında Nasrettin Hoca olabilir, Bektaşî tipi olabilir, efendim, Dede Korkut kahramanlarından birinin tipi olabilir. Bunu fincan üzerinde canlandırabilirsiniz, çeşitli biblolar yapabilirsiniz, bakın karşımda Öz-

beklerin canlandırdığı bir Nasrettin Hoca biblosu var. Biblolar da canlandırabilirsiniz, masaların üzerine koyacağınız çeşitli biblolarda, süs eşyalarında, giyeceklerde, tişörtlerde canlandırabilirsiniz. Yani bir de hayatın her safhasına bunu sokmak, bunu dahil etmek. Yani bir nevi turistik eşya hâline getirmek ve onlar üzerinde kullanmak.

Ayrıca modern romanlara da bunu sokmak, bu da bir başka husus. Son zamanlarda yazılan bazı tarihî romanlara Türk kültürüne ait birtakım şeyler sokuluyor. Modern romana hatta, bir hırsızlık romanı, bir polisiye roman olabilir, efendim bir uzay romanı olabilir. Şimdi, bir uzay filmi seyrediyorsunuz Amerika Birleşik Devletleri'nde, bakıyorsunuz, Cengiz Han'la ilgili bir şey çıkıyor ortaya, bir sahne çıkıyor ortaya. Yani modern romana, modern sinemaya da bu eski motifleri, destanî motifler, tarihî motifler... Hepsini bir şekilde koyabilirsiniz. Bunların bir şekilde yapılması lazım, yani canlı tutulması için bunlar yapılacak.

Şimdi, televizyon ve sinema ortaya çıkmadan önce veya bu kadar yayılmadan önce biz ne yapıyorduk, canlılığı nasıl sürdürüyorduk? Diyelim ki, Ebâ Müslim Horasanî hikâyesi. Ben ahyordum Ebâ Müslim Horasanî hikâyesini, efendim, maarif yayınevi bunları yayımlıyordu. Böyle, ucuz, kolay, kaldırımlarda satılan kitapçılarda... İşte ben, diyelim ki ilkokul beşinci sınıftayım, ahyorum Ebâ Müslim Horasanî

hikâyesini, mangalımızı yakıyoruz veya köydeyse ocak, ama bizim evde mangal vardı, yakıyoruz. Ondan sonra onu okuyorum. Babam da, annem de, ablam da dinliyor. Bu, kendi dönemine göre, son derece ileri bir şey. Farkına varmadan yani, şuurlu olarak yapılmamış, ama öyle yaşıyor onu. Bir Hz. Ali cengini o şekilde okuyorum, Hurşit ile Mahmihri hikâyesini okuyorum. Pek çok ailelerde bu okunmuştur. Yani sözlü malzeme böyle, kitaba giriyor; kitaptan tekrar sözlü malzeme hâline geliyor. Veya hep beraber oturuyoruz. İyi masal anlatan biri bize masal anlatıyor. Ama artık bunlar geçti.

Şimdi televizyon çıktı, sinema çıktı. Ne yapacaksınız? Aynı işi o tekniğe göre, elbette birtakım modern unsurlar katarak devam ettireceksiniz. Bunu en iyi Amerika yapıyor, Avrupa ülkeleri de yapıyor. Ve, işte bunları da, biz Türkler olarak, bütün kültür eserlerimizle ilgili; halkbilimi, halk edebiyatı, destanlar, masallar... Efendim, Fuzulî'yle ilgili de yapmalıyız. Fuzulî'yi operaya aldı Azerbaycan, değil mi? Leyla vü Mecnûn operası, çok da güzel bir opera. Köroğlu'yu opera yaptı Azerbaycan. Demek ki Fuzulî'yi, Köroğlu'yu, Fuzulî'nin eserini... Fuzulî'nin kendisini de yapabilirsiniz, yani operaya aktarabilirsiniz, baleye aktarabilirsiniz, yepyeni bir sanat tarzı ortaya koyabilirsiniz. Yani mutlaka bilinen, klasik değil de... Mesela sokakta bir sahne meydana getirebilirsiniz, Leyla vü Mecnûn'la ilgili olarak veya Köroğlu'yla ilgili olarak. Bü-

tün bunlar, işte, yaratıcı zekâların, sanatkârların işi.

H.Y. : Müzecilik konusuna değinmişken, Türkiye’de ilk müze kurulan bir asırdan fazla geçmesine rağmen; günümüzde müze alışkanlığı arzulanan seviyeye ulaşmış değil. Özellikle sözlü kültür malzemelerinin derlendiği müzeler çok sınırlı. Bunlar hakkındaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?

A.B.E. : Aslında bunların hepsi, birçok ülkede ortaya konmuş, yapılmış, yani yeniden keşfetmeye bile gerek yok. Bu konuyu ciddiye alan bir yönetim, diyelim ki Kültür Bakanlığı, bu konuda ileri gitmiş şöyle birkaç ülkeyi gezse, neler yapılabileceğini görebilir. Yani müzeye halk niye gitmiyor? Şimdi, Amerika’daki, Avrupa ülkelerindeki, Rusya’daki, Kore’deki, Japonya’daki müzeleri gezerseniz; Fransa’daki müzeleri gezerseniz, bizim halkın niye gitmediğini görürsünüz, anlarsınız. Çünkü oralarda çocuğuyla müzeye gidiyor, her türlü istirahat ve eğlence imkânı var. Yani oturma alanları bir kere, yani yoruldu... Bir günde gezeceksiniz müzeyi, diyelim ki New York’taki Metropolitan müzesini bir günde gezemezsiniz, birkaç günde gezeceksiniz. Bir gün devamlı, ayakta gezemezsiniz. Oturma alanları, sık sık oturma alanları var; yoruldu, dinleneceksiniz. Sık sık kafeler, tabii geniş bir mekân, o kafelerde çocukların veya sizin, eğlenceli bir şekilde karnınızı doyuracağınız her türlü yiyecek ve içecek... Efendim, sergilenen, tarihî kıymeti olan veya

otantik olan eşyaların yanında onların çocukların rahatça dokunabileceği, içine girebileceği, kullanabileceği ayrıca yapılmış biçimleri, yani siz diyelim ki insanların dokunmayacağı dinazorlar yapıyorsunuz. O dinozorlara dokunmayacaksınız, ona sadece bakacaksınız. Ama bir başka mekânda çocukların üzerine binebileceği, dokunabileceği daha küçük çapta dinazorlar yapılıyor. Çocuklar oradan da zevkini alıyor.

Efendim, veyahut bir yere gidiyorsunuz, düğmeye basıyorsunuz, birkaç dilde size o konuda bilgi veriyor. Veya bir süvari, konuşmaya başlıyor. Yani tarihin belli bir dönemindeki bir atlı, diyelim ki bir hükümdar, tarihin belli bir dönemini canlandırıyor. Bizde diyelim ki, Fatih olsun. Onu görmedik ama, Fatih olsun, Fatih konuşmaya başlıyor. Türkçe düğmesine basıyorsunuz, Türkçe konuşmaya başlıyor; İngilizce düğmesine basıyorsunuz, İngilizce konuşmaya başlıyor. Şimdi bütün bu söylediğim, atraksiyon deniyor Fransızcada buna, bütün bunlarla zenginleştirilmiş bir müze yapın, bakalım vatandaşımız gidiyor mu gitmiyor mu? Belki böyle kış günlerinde kapalı da bir mekân; çocuk için, aileler için son derece eğlenceli bir mekân. Hatta, kapalı mekânlar şimdi tabii çok yayıldı, bizde de yayıldı, böyle AVM dediğimiz alışveriş merkezleri. Burada bazen ufak tefek, çocukları eğlendiren şeyler görüyoruz, ama bunlardan birine, yani arabanızla gittiniz ve AVM’ye girdiniz. Birine, geniş bir müze alanı yapmanız

aynı zamanda ve bu müze alanında böyle cezbedici şeyler olsa. İnsanlar bir yandan alışveriş ederken oraya girebilir. Ben bunu Kore’de gördüm. Orada metroyla gidiyorsunuz, dışarıya çıkmadan, istasyonlardan birinde alışveriş merkezine giriyorsunuz ve müzeye giriyorsunuz. Müzede ne var? Korelilerin milli yemeği diyebileceğimiz bir turşu var, şimdi adını unuttum¹. Kore hakkında bir yazı yazmıştım. O turşunun tadına da bakıyorsunuz müzeye girince. Onun yapılışını gösteriyor, canlı olarak çeşitlerini gösteriyor ve en son geldiğinizde, efendim, onun her türünden de bir tadıyorsunuz. Şimdi, bu şekilde müzeler yaptığımız takdirde, insanlarımız oralara gider.

Elbette insanları cezbetmek için başka yollar gerekiyor, onları da yapmak lazım. Hele hele bizde, tarih müzesi yaptığımız zaman, efendim somut olmayan mirasla ilgili müzeler yaptığımız zaman, etnografya müzeleri yaptığımız zaman o kadar canlı şeyler ortaya çıkabilir ki... Yani, şimdi mesela Singapur’da kıyafetleri, çeşitli bölgelere veya çeşitli dönemlere ait kıyafetleri gösteren mankenler... Bunlar bizde de var, müzelerimizde. Ama mankenler cansız duruyor veya en fazla bir oda yapmışlar, yemek odası, sininin üzerinde yemekler, mankenler cansız bir şekilde orada oturuyor. Şimdi, Singapur’da gördüm, diyelim ki, burada insanların çektiği bir araba var, içi yine mankenlerle yapılmış, arabanın içine bir şeyler konmuş; ama bir yerde gidip siz de arabaya

biniyorsunuz. Yani, onu da, o imkânı da size sağlıyor. Daha bunun gibi neler düşünülebilir? Tabii, o mankenler üzerindeki ışıklandırmalar, seslendirmeler fevkalade önemli... Son zamanlarda bizde Anıtkabir’de yapıldı, İstanbul’da yapıldı. Ben İstanbul’dakileri görmedim, takip ediyorum, İstanbul’da gerçekten biraz bu söylediğime benzer bazı müzeler yapılmış.

H.Y. : Hocam 20 yıl önce birçok Türk cumhuriyeti bağımsızlığına kavuştu, biliyorsunuz. O zamanlar sık işittiğimiz cümlelerden biri şuydu: “Hazırlıksız yakalandık!”. Şimdi, 20 yıl geçti ve biz artık hazır mıyız? Özellikle kültürel ilişkiler düşünüldüğünde...

A.B.E. : Hâlâ hazırlıksız mıyız? Efendim, evet... Aslında en hazırlıksız kesim, belki de iş dünyasıydı. Ama en ileri giden kesim de onlar oldu. Demek ki iş dünyasının ayrı bir işleyişi var. Gerçekten, en hazırlıksız, o zamanki dünyadan habersiz bir kesim iş dünyası. Yani 1990 öncesi Türkiye’nin iş dünyası, iş adamları. Ama birden bire müthiş bir açılım gösterdiler ve bugün bence en çok ilişkiler iş dünyası tarafından meydana getirilmiş durumda. Tabii ki bunun sonuçları alınıyor, onun sonuçları maddî bir şekilde ve çabuk alınıyor. Elbette onun bir tesiri var. En hazırlıklı kesim, belki de bilim dünyamızın küçük bir kısmıydı. Hani kendilerine Turancı denilen, ama Türkolojiyle, Türk tarihiyle uğraşan, Türk destanlarıyla, Türk edebiyatıyla uğraşan kesim. En azından

bunların bir kısmı Türk dünyasındaki durumdan haberdar idiler. En hazırlıklı kesim bunlar idi. Hatta bunlardan bir kısmının 90'dan önce de çalışmaları vardı. Onlar çalışmalarına devam ettiler, hiç olmazsa bir kısmı çalışmalarına devam ettiler ve bence bu kültürel, kültürel demeyelim, daha çok efendim, Türkoloji alanındaki çalışmalar çok iyi seviyede devam etti, bugün de devam ediyor, yani onu ben hiç de eksik görmüyorum. Biraz hazırlık vardı. Gerek bizim yaptığımız çalışmalar, gerek diğer üniversitelerde yapılan çalışmalar çok iyi. Yani Fikret Türkmen'in, Ege Üniversitesi'nde kurduğu Türk Dünyası İncelemeleri Enstitüsü çok ciddi çalışmalar yapıyor. İşte aynı şekilde Fikret Türkmen'in Türk Dil Kurumu'nda yürüttüğü projeden biraz önce bahsettik. Efendim, Turan Yazgan'ın kurduğu, biraz daha belki popüler ama son derece ciddi çalışmalar ortaya koyuyor, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. TİKA başlangıçta çok iyiydi, ama sonradan biraz yönünü değiştirdi. Yani son yıllarda, yönünü değiştirdi. O da başlangıçta çok ciddi çalışmalar ortaya koymuştu. Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ama son yıllar için aynı şeyi söyleyemem. Yani Kültür Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın çalışmaları çok iyiydi, son yıllarda bu konuda biraz durgunluk var.

H.Y. : Peki hocam, bundan sonra yapılması gerekenler hakkında ne söylenebilir?

A.B.E. : Yapılması gereken-

ler... Bu o kadar büyük bir alan ki, yani Türk dünyasının kültürü, tarihi, coğrafyası, hukuk sistemi, efendim, dili, edebiyatı, destanları o kadar geniş bir alan ki, bunun bir ucundan tutsanız, bir noktaya kadar gidiyorsunuz ve bu bitmez. Zaten, kültür canlı olduğu için devamlı ürüyor. Canlı, yani canlı bir unsurun bitmesi düşünülemez. O yüzden bu konulardaki çalışmalar devam edecek. Yapılması gereken ne? Yapılması gereken, Rus dilinde önemli bir literatür var. Şu anda bazı batı dillerinde, özellikle İngilizcede de ciddi bir literatür oluşuyor. Folklor konusunda olmasa bile, dil konusunda Almancada önemli bir literatür var. Ya o literatürü Türkçeye çevireceğiz, birkaç çeviri yapıldı bu arada. Ama o yetmez, mutlaka bu, kaynak araştırma dilleri diyelim bunlara, bu kaynak araştırma dillerini bilen elemanlar yetiştireceğiz. Yani önümüzde yapmamız gereken önemli bir şey. Yani bir halkbilimci, Türk dünyasının halkbilimiyle, halk edebiyatıyla, destanlarıyla uğraşan; Türk dünyasının tarihiyle uğraşan, Türk dünyasının edebiyatıyla uğraşan ama bunun yanında Rusça bilen, Almanca bilen uzmanlar yetiştirmeliyiz. Aslında Türkiye'de bütün alanlarda bu yabancı dil problemi mevcut.

Tabii bu ilişkileri nasıl daha ileriye götürebiliriz konusu da var. Yani bu, tamam biz bilim adamları elimizden geleni yapıyoruz, fırsatları değerlendirmeye çalışıyoruz. Efendim, bizim fırsatları nasıl de-

ğerlendirdiğimizi bütün meslektaşlarımız bilir. Fikret Bey'in, benim, Osman Sertkaya'nın... Ama bu iş, ciddi hükümetler politikası olarak ele alınsa... Mutlaka hükümetlerin devlet kaynaklarını ortaya koyması şart değil. Hükümetlerin kendi kaynaklarını ortaya koymaktan başka, efendim, özel teşebbüse ait kaynakları bu işlere yönlendirmek gibi bir gücü de var. Yani hangi hükümet, bir zengin iş adamına bir tavsiyede bulunsa... Türkiye-Azerbaycan kültür ilişkileri, Türkiye-Özbekistan kültür ilişkileri, Özbekistan'daki destanların derlenmesi, Kazakistan'daki destanların derlenmesi konusunda biraz fon ayırabilir misiniz dese; iş adamları buna bigâne kalmaz. Onlar için küçük meblağlar ama araştırmacılar için büyük meblağlar. Demek ki hükümetler, doğrudan doğruya devletin kaynaklarını veya bu şekilde yönlendirme yoluyla özel teşebbüsün kaynaklarını bu işe ayırdıkları zaman; o takdirde bilim adamları, sanatçılar, bu kültürel ilişkileri çok daha canlı hâle getirebilir, çok daha ileri duruma getirebilir. Yine de Türkiye'de özellikle, mesela Türksoy'un yaptığı büyük işler var. Yani oradan tiyatro grupları geliyor, ressamalar geliyor, opera grupları geliyor; buradan oraya gidiyor, oyun grupları geliyor. İşte bunlar arttırılabilir.

H.Y. : Son olarak hocam, Türkiye'deki Halkbilimi ve Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümleri, diğer bölümlere göre yeni sayılır. Bu bölümlerle ilgili olarak, bugünkü

durumuna ve seviyesine dair neler söyleyebilirsiniz; bu bölümlerin öncelikli olarak yapması gereken çalışmalar sizce nelerdir?

A.B.E. : Şimdi, biliyorsunuz, Türkiye'de gençlerin meslek seçmeleri, yani üniversitelerde bölüm seçmeleri gelecekleriyle ilgili kaygılara dayanıyor. Yani genç ve gencin annesi babası, en iyi gelecek sağlayan mesleklere yöneliyor ve üniversitelere giriş sistemi de tamamen bunun üzerine kurulmuş durumda. İşte bu sistemden en kötü payı, sosyal bölümler alıyor; fen fakülteleri ve edebiyat fakülteleri. Dolayısıyla fen ve edebiyat fakültelerine; gerçekten fen alanında, edebiyat alanında, sosyal bilimler alanında başarılı olabilecek çocuklardan çok; başka yerlere girmemiş çocuklar geliyor. Bir kere, bu sistemde, aslında Türkiye'nin bütün eğitim sisteminde ama, bu sistemde, ciddi değişikliklere ihtiyaç var. Çünkü fen fakültesinin ve edebiyat fakültesinin kuruluş amaçlarında ülkenin en zeki çocuklarının buraya gitmesi vardır; çünkü bu bilimi geliştirecek, birisi fen alanında, yani temel bilimler alanında; birisi sosyal bilimler alanında bilim adamı yetiştirecek. Ama bu amaçlar tamamen aykırı bir şekilde çalışıyor bu sistemden dolayı. Buna rağmen, tabii ki bu bölümler, Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri olsun, Halkbilimi bölümleri olsun ve Çağdaş Lehçeler bölümleri olsun, yani bu şartlara rağmen iyi işler yapıyorlar. Ama bundan sonra ne yapabilirler?

Çağdaş Lehçeler bölümü, belki

lehçeleri biraz daha pratik öğretme noktasına gidebilir. Bu arada demin söylerken bir noktaya gelmek istiyordum. Onu ifade edeyim. Yani, sistemi o şekilde değiştirdiğiniz takdirde ve daha önce konuştuğumuz, hani her türlü faaliyetin içine kültür unsurlarımızı sokmak şeklinde özetleyebileceğim, konuştuğumuz hususlar ortaya çıkarsa, o zaman geniş bir istihdam alanı ortaya çıkabilir. Yani düşünün, siz Türkiye'nin çeşitli yerlerinde Disneyland gibi açık hava müzeleri, eğlencenin de içinde olduğu müzeler kuruyorsunuz ve bu müzelerde, efendim, destanlarınızı, efsanelerinizi, halkbilimi unsurlarınızı, etnografyanızı canlandırmak istiyorsunuz, o zaman bunları bilen uzmanlara ihtiyaç duyacaksınız. Yani bu aynı zamanda bir istihdam alanı da ortaya çıkarabilir. Yahut kültürel ilişkileri daha da fazla arttırıyorsunuz. Türk dünyasındaki kültürel ilişkileri, efendim, dil, edebiyat, sanat ilişkilerini ve istihdam alanları ortaya çıkacak. O zaman tabii talep de olacak. Bölümler bunu yapabilir mi? Bölümler tabii Türkiye'nin hükümet politikalarını pek etkileyemez. Her ne kadar, yazıyoruz, çiziyoruz, ilgililerle konuşuyoruz desek de bunlar bir dereceye kadar. Bunlardan çok ciddi bir tesir ortaya çıkmaz.

Bölümler, Çağdaş Lehçeler bölümleri daha pratik olarak bir lehçeyi lisans seviyesinde tam öğrenemese bile çocuk, yüksek lisans seviyesinde, mutlaka bir lehçeyi tam öğrenebilir duruma getirilmeli. Bunun için biz, zaman zaman gençleri o

bölgelere de gönderdik. Bu imkânlar da ortaya konarak, buradaki elçiliklerle, Türk dünyasının elçilikleriyle iş birliği yaparak lehçelerin ciddi öğrenilmesi sağlanmalı. Yani romanını okuyup anlayacak derecede, ciddi bir şekilde lehçelerin öğrenilmesi lazım.

Halkbilimi alanında, başka gelişmiş ülkelerin tecrübelerinden istifade etmemiz lazım. Onların ortaya koyduğu birtakım teoriler ve metotlar var. Tabii çok iyi İngilizce bilerek, Fransızca bilerek onların ortaya konması lazım. Bunların bir kısmını, Millî Folklor dergisi bir ara tercümelere ağırlık vererek ortaya koymuştu. Buna devam etmek lazım. Yani metot ve teori kitapları çevrilmesi bir yandan, onları anlayabilecek genç bilim adamlarının yetiştirilmesi bir yandan. Yani bu da hedeflenmeli. Elbette yalnız, başta konuştuğumuz ağız malzemesi değişip durmamakta, bütün somut olmayan miras, bütün maddi ve manevi kültür eserlerimiz devamlı değişmekte. Bir kısmı yok olmakta, yerine yenileri gelmekte. Dolayısıyla bunların derlenmesi, derlendikten sonra sergilenmesi, yeni biçimler içinde ortaya konması konusunda âdeta bir seferberliğe ihtiyacımız var. Bu bölümler bu konuda öncül olabilir.

H.Y. : Peki hocam, zaman ayırdığınız ve bizi aydınlattığınız için teşekkür ederim.

A.B.E. : Ben teşekkür ederim.

NOTLAR

1 kimçi (*Kore Hakkında*, Yeniçağ Gazetesi, 9 Mart 2011).